

Het Verdrag van Lissabon in het nieuws

*Een crossnationale analyse van nieuwsframes in de
kwaliteitspers*

Anna Van Cauwenberge, Dave Gelders en Willem Joris

ABSTRACT

This article investigates the cross-national prevalence of five news frames in quality papers' coverage of the Treaty of Lisbon (EU Constitution). Three frames were identified in earlier studies: economic consequences, conflict, and human interest. Two additional frames were identified and composed: power and nationalization. During the seven-month period leading up to the signing of the Treaty of Lisbon (December 2007), we analyzed 341 articles from four quality papers: *Le Monde* (France), *De Volkskrant* (The Netherlands), *De Standaard* (Dutch speaking community of Belgium), and *Le Soir* (French speaking community of Belgium). Our results show that although significant differences between newspapers were found in the amount of framing, overall they reflected a similar pattern in the adoption of the news frames. The economic consequences frame, followed by the power frame, appeared most prominently in all of the newspapers' coverage. However, the conflict and nationalization frames recurred in a significantly lesser degree. These findings indicate that the meaning behind the Treaty of Lisbon as a symbol of supra-national unity could have led to a shift from a domesticated, conflict oriented coverage as found in previous studies to a more unified portrayal of the EU *within* and *between* the quality papers under study.

KEYWORDS: Framing, Treaty of Lisbon, newspapers, EU news, media analysis

1. Inleiding

Dit artikel analyseert het gebruik van nieuwsframes in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon (Europese Grondwet). Met dit overkoepelend verdrag, dat alle bestaande EU-verdragen incorporeert, had de Europese Unie de intentie om een coherente en flexibele set van regels te construeren die het hoofd kan bie-

den aan de toenemende uitbreiding en verdieping van deze complexe supranationale politieke instelling. Daarnaast had een Europese Grondwet de bedoeling uit te groeien tot hét symbool van een ééngemaakt Europa, een ‘Grondwet voor de Europese burger’ (European Council, 2001: 23-24). De verwerping van Het Verdrag tot Vaststelling van een Grondwet voor Europa (de voorloper van het Verdrag van Lissabon) door de Franse en Nederlandse referenda, maakte echter duidelijk dat dit Verdrag niet gezien werd als een ‘Constitution for European citizens’. In dit explorerend onderzoek bekijken we vier kwaliteitskranten uit landen die centraal stonden in het debat over het Verdrag van Lissabon: Frankrijk en Nederland, de eerste landen die het ratificatie proces een halt toeriepen, en België met Brussel als ‘hoofdstad’ van de EU.

In de nasleep van de Ierse verwerping van het Verdrag van Lissabon in juni 2008, werd er in een survey¹ bij de Ierse bevolking onder meer gepeild naar de redenen om niet te stemmen, hoe de campagne ontvangen werd, en redenen voor ja/nee-stemmen (Eurobarometer, 2008). Een van de meest opvallende bevindingen bleek het gebrek aan informatie als de belangrijkste reden om tegen te stemmen. Een kwart van de nee-stemmers haalde deze reden aan. Meer dan de helft van de Ieren die niet ging stemmen in het referendum weet dit aan een gebrek aan kennis. Deze bevindingen bevestigen de tendens, reeds door verscheidene surveys aangegeven, dat hoewel een minderheid van de Europese bevolking steun aan de EU als negatief beschouwt (14% in 2008), slechts de helft vertrouwen heeft in de EU en zich erbij betrokken voelt (European Commission, 2008, 2007).

Diverse auteurs verwijzen naar dit gebrek aan interesse en actieve publieke steun in termen van een democratisch deficit (Meyer, 1999; Schlesinger, 1999; Ward, 2001, 2004), legitimiteitsdeficit (Meyer, 1999; Baetens & Bursens, 2005) en communicatiedeficit (Brüggemann, 2005) van de EU. Het komt erop neer dat Europese burgers hun rechten en burgerschap niet situeren op Europees niveau, maar binnen de grenzen van de eigen natie. Ondanks een toenemende overheveling van economische en politieke bevoegdheden van het nationale naar het Europese niveau, lijkt er geen ‘Europese publieke sfeer’ te bestaan (bijvoorbeeld Kleinstüber, 2001; Wimmer, 2005; Trenz, 2001). In dit discours wordt een publieke sfeer noodzakelijk geacht voor het gezond functioneren van een democratie. Curran (1991) omschrijft een publieke sfeer als “the space between government and society in which private individuals exercise formal and informal control over the state: formal control through the election of governments and informal control through the pressure of public opinion” (p. 29). Belangrijk in dit proces is de rol die de media spelen in de constructie en voorstelling van een publieke sfeer door de verspreiding van informatie en het voorzien in een onafhankelijk forum voor publiek debat (bijvoorbeeld Meyer, 1999; Risse & Van de Steeg, 2003). Minimum-criteria voor het uitbouwen van een Europese publieke sfeer zijn gedefinieerd en omvatten communicatie in de verschillende Europese landen, over identieke

onderwerpen, op hetzelfde moment, en met gebruik van dezelfde frames (Brügeman, 2005).

Deze bevindingen doen de vraag rijzen hoe het Verdrag van Lissabon in het nieuws wordt weergegeven. Eerder nationaal en crossnationaal onderzoek over EU-berichtgeving focust voornamelijk op het meten van een relatief beperkt aantal kenmerken. De schaarse hoeveelheid berichtgeving over de EU, de concentratie van de berichtgeving rond belangrijke Europese events (zoals Europese tops, invoering euro), en de domesticatie van EU-berichtgeving zijn daarbij de meest terugkerende geïdentificeerde karakteristieken (bijvoorbeeld Peter et al., 2003, 2004; de Vreese et al., 2006; Meyer, 2005; Drieskens & Fiers, 2005). De manier waarop de EU geportretteerd wordt en de frames die daarbij gehanteerd worden komen echter in beperktere mate in onderzoek aan bod (bijvoorbeeld Semetko & Valkenburg, 2000; de Vreese et al., 2001; d'Haenens, 2005). Nochtans, hoe EU-berichten geframed worden in de nieuwsmedia speelt een belangrijke rol in de manier waarop nieuwsgebruikers over deze onderwerpen denken (bijvoorbeeld Valkenburg et al., 1999). Naast een belangrijke invloedsfactor bij opinievorming over de EU blijkt een grotere zichtbaarheid van EU-topics in het nieuws ook gepaard te gaan met verhoogde kennis over de EU en een toename van politieke participatie (de Vreese & Boomgaarden, 2006a, 2006b). Gezien politieke elites en journalisten betekenis geven aan de realiteit door patronen aan te reiken om over politiek te denken (Kinder, 2007), zijn onderzoekers niet enkel geïnteresseerd in *waarover* bericht wordt maar ook *hoe* die berichtgeving over de EU wordt voorgesteld.

2. Framing EU-nieuws

Entman (1993) formuleerde een veelgebruikte definitie die framing omschrijft als “to select some aspects of a perceived reality and make them more salient in a communicating text, in such a way as to promote a particular definition of a problem, causal interpretation, moral evaluation and/or treatment recommendation for the item described” (p. 52). Om vat te krijgen op complexe hoeveelheden informatie gebruiken journalisten mediaframes, waarbij bepaalde aspecten uitgelicht worden ten koste van andere. Op deze manier worden burgers gestimuleerd om gebeurtenissen en topics op een bepaalde manier te begrijpen.

Nieuws kan op verschillende manieren geframed worden. Er wordt algemeen een onderscheid gemaakt tussen issuespecifieke en generische nieuwsframes. Waar issuespecifieke frames voorkomen in relatie tot specifieke onderwerpen of gebeurtenissen, kennen generische frames een ruimere hantering, variërend qua onderwerp, tijds kader en culturele context (de Vreese, 2003). Dit artikel onderzoekt het gebruik van generische nieuwsframes in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon.

Het gebruik van een gemeenschappelijke gebeurtenis om frames crossnationaal te onderzoeken levert niet alleen betere metingen voor crossnationale vergelijkingen; het versterkt ook het frame als een generisch frame (de Vreese et al., 2001).

De literatuur identificeert een aantal generische mediaframes die gehanteerd worden in EU-berichtgeving. Semetko en Valkenburg (2000) onderscheiden het conflictframe, het economische gevolgenframe, het verantwoordelijkheidsframe, het human interest frame en het moraliteitsframe. Het conflictframe benadrukt conflicten tussen individuen, groepen en instellingen. Hoewel dit frame vooral gehanteerd wordt in berichtgeving over verkiezingen, waarbij kandidaten en campagnes voorgesteld worden als winnaars of verliezers, is het ook een van de meest gehanteerde frames in EU-berichtgeving. Dit frame wordt voornamelijk teruggevonden in berichtgeving van ernstige nieuwsbronnen, gezien deze frequenter berichten over economisch en politiek nieuws. Het economische gevolgenframe wordt eveneens vaak gehanteerd in EU-berichtgeving. Het benadert een onderwerp door aandacht te vestigen op de gevolgen die het economisch heeft op een individu, groep, instelling of geografische entiteit. Het verantwoordelijkheidsframe bericht over een gebeurtenis door verantwoordelijkheid voor een oorzaak of oplossing toe te schrijven aan een persoon, groep of instelling, zoals een regering. Een frame dat veelal geassocieerd wordt met sensationeel nieuws is het human interest frame. Dit frame kenmerkt zich door de persoonlijke en emotionele benadering van een onderwerp of gebeurtenis. Om de aandacht van het publiek te trekken, worden emotionele, dramatische en persoonlijke invalshoeken in de verhaallijn van een nieuwsbericht geïmplementeerd. Het moraliteitsframe tot slot, geeft een religieuze of morele inslag aan een nieuwsbericht. Gezien de professionele code van journalistieke objectiviteit, maken media meestal enkel indirect gebruik van het moraliteitsframe, bijvoorbeeld door anderen die morele oordelen vellen te citeren.

In deze studie worden twee frames onderzocht die reeds in voorgaand onderzoek veel gehanteerd bleken in relatie tot berichtgeving over de Europese Unie, namelijk: het economische gevolgenframe en het conflictframe (bijvoorbeeld de Vreese et al., 2001; Semetko & Valkenburg, 2000). We voegen hieraan het human interest frame toe, om na te gaan in welke mate de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon toegankelijker en beter begrijpbaar wordt gemaakt via het gebruik van een meer emotionele en/of persoonlijke invalshoek. Dit frame wordt echter wel meer geassocieerd met sensationele pers dan met kwaliteitskranten.

Daarnaast identificeren en creëren we twee bijkomende frames: het machtsframe en het nationaliseringsframe. Discoursanalyse heeft aangetoond dat het machtsdiscours dominant gebruikt wordt in de berichtgeving over de Europese Conventie (d'Haenens, 2005). We verwachten bijgevolg dat het machtsframe ook vaak zal voorkomen in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon. Het machtsframe kan gedefinieerd worden als een frame dat vooral de relaties tussen partijen/per-

sonen/staten en de onderlinge machtsverdeling beklemtoont. Voorgaand onderzoek wees ook op een duidelijke aanwezigheid van een nationaal perspectief in de berichtgeving over de EU. Uit diepte-interviews die Gleissner en de Vreese (2005) afnamen bij journalisten uit het EU-perskorps bleek echter dat de tendens van 'nationaliseren' van EU-berichtgeving omgekeerd was in het geval van berichtgeving over het Verdrag van Lissabon. Om deze indicatie te toetsen construeerden we het nationaliseringsframe. Dit frame kenmerkt zich door de klemtoon in de berichtgeving op de eigen natie en/of nationale politici, partijen.

Deze explorerende studie analyseert bovenvermelde vijf frames in vier vooraanstaande kwaliteitskranten uit drie verschillende landen: *Le Monde* (Frankrijk), *De Volkskrant* (Nederland), *Le Soir* en *De Standaard* (respectievelijk Franstalig en Nederlandstalig landsdeel België). De keuze voor kwaliteitskranten ligt in het minder vluchtig karakter, in vergelijking met audiovisuele media, en beter passend platform om dieper op politiek nieuws in te gaan. Hoewel de invloed van televisienieuws niet mag onderschat worden, blijven kranten een belangrijke primaire informatiebron en referentiepunt, in het bijzonder voor ander media. Frankrijk, Nederland, en België als 'EU hoofdstad' waren na de verwerping van Het Verdrag tot Vaststelling van een Grondwet voor Europa door de Franse en Nederlandse referenda, centrale actoren in het debat over het Verdrag van Lissabon. We verwachten dan ook een aanzienlijke hoeveelheid berichtgeving in de geselecteerde vier kwaliteitskranten. Hoewel de drie landen, geografisch gesitueerd in het centrum van de EU, tot de eerste EU-lidstaten behoren, verschillen ze in hun houding ten opzichte van de Unie. Frankrijk neemt een eerder negatief, kritisch en intergouvernementeel standpunt in ten aanzien van de Europese Unie, terwijl België een eerder positieve en supranationale houding heeft. Nederland situeert zich ergens tussenin (European Commission, 2006).

3. Onderzoeksdoel en -methode

Het doel van deze studie is tweeledig.

Ten eerste willen we nagaan in welke mate de vijf generische nieuwsframes in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon aan bod komen in de vier kwaliteitskranten. We onderzochten de frames gedurende de zeven maanden in de aanloop naar de ondertekening van het Verdrag van Lissabon (juni – december 2007). Tijdens deze periode werd er een akkoord gevormd over de inhoud die het verworpen Verdrag tot Vaststelling van een Grondwet voor Europa vervangen moest. Op 21 en 22 juni 2007 beslisten de Europese leiders een Intergouvernementele Conferentie (IGC) op te starten om het 'Hervormingsverdrag' verder uit te werken. Begin oktober was een eerste versie van het nieuwe verdrag voltooid, en midden oktober

vonden staatshoofden en regeringsleiders een akkoord na een laatste ronde van onderhandelingen. In de drie landen uit onze studie was een grote meerderheid van de politieke partijen voorstander van het Verdrag van Lissabon. We verwachten dat, baserend op resultaten van voorgaand onderzoek over frames in EU-berichtgeving, het economische gevolgenframe, conflictframe en machtsframe meer aanwezig zullen zijn in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon dan het human interest frame en nationaliseringsframe. Onze hypothese luidt dus als volgt.

H: Het economische gevolgenframe, conflictframe en machtsframe worden meer gehanteerd in de berichtgeving van kwaliteitskranten over het Verdrag van Lissabon dan het human interest frame en het nationaliseringsframe.

Ten tweede willen we nagaan of het gebruik van deze nieuwsframes in de aanloop naar de ondertekening van het Verdrag van Lissabon significant varieert tussen de geselecteerde kwaliteitskranten uit Frankrijk (*Le Monde*), Nederland (*De Volkskrant*), en België (*Le Soir* en *De Standaard*).² Gezien de posities die de drie landen traditioneel innemen ten opzichte van de Europese Unie, zouden we kunnen verwachten dat het machtsframe, het conflictframe en het nationaliseringsframe meer gehanteerd zullen worden door de Franse krant *Le Monde* dan door de Nederlandse *De Volkskrant* en de Belgische kwaliteitskranten *Le Soir* en *De Standaard*. Deze drie frames nemen als uitgangspunt relaties, machtsverdeling en conflicten tussen lidstaten onderling en de eigen natie. De klemtoon ligt eerder op een intergouvernementele benadering dan op een meer supranationale invalshoek die de Europese Unie en het Verdrag van Lissabon bekijkt los van de afzonderlijke lidstaten, hun belangen en onderlinge relaties. Een Europees overzicht van de nieuwsberichtgeving van de Europese parlementsverkiezingen in 2004 (de Vreese et al., 2006) toonde echter dat in de Franse dagbladen 45% van de protagonisten EU-actoren waren, in tegenstelling tot 30% in België en 10% in Nederland. Verder was de berichtgeving in België en Frankrijk eerder neutraal, terwijl een meer negatieve toon gevonden werd in de Nederlandse pers. Deze tegenstrijdige bevindingen maken het moeilijk eenduidige verwachtingen te formuleren over verschillen in het gebruik van frames tussen de drie landen. We opteren dan ook voor het formuleren van een onderzoeksvraag.

OV: Variëren de Franse, Nederlandse en Belgische kwaliteitskranten onderling in het gebruik van frames in hun berichtgeving over het Verdrag van Lissabon?

We selecteerden de artikelen via de online archieven van de dagbladen. Een zoektocht op basis van de trefwoorden 'Hervormingsverdrag', 'Verdrag van Lissabon', 'EU-Grondwet', 'Verdrag van Lissabon', 'Grondwet Europa', 'EU-Verdrag' en 'Europees Verdrag' leverde 341 artikels op, gepubliceerd binnen de geanalyseerde 7

maanden. In de kwantitatieve inhoudsanalyse werden alle 341 artikelen onderworpen aan een meetinstrument dat bestaat uit 27 gesloten vragen, waarvan 17 peilen naar de gehanteerde frames. Zowel algemene kenmerken, zichtbaarheid, toon als de gehanteerde frames werden geanalyseerd. Intercodeurbetrouwbaarheidstesten (Krippendorff's α) werden uitgevoerd op een steekproef van 10% van de artikelen. De intercodeurbetrouwbaarheden situeren zich tussen .80 en 1.00.

Metten van nieuwsframes

Om het gebruik van nieuwsframes te meten, gebruikten we een vijfdelige vragenlijst (17 vragen in totaal). Elke set vragen is bedoeld om één van de vijf nieuwsframes te meten: human interest, conflict, economische gevolgen, macht en nationalisering (zie Tabel 1). De operationalisering van het conflictframe, economische gevolgen frame, en human interest frame, is gebaseerd op een meetinstrument ontwikkeld door Semetko en Valkenburg (2000). Voor de meting van het machtsframe gebruikten we een set vragen gebaseerd op het machtsdiscours, zoals gehanteerd door d'Haenens (2005) en getest door Van der Schoot (2002). Het machtsdiscours vertrekt vanuit het principe dat "every community wants to achieve power and therefore needs to serve certain political interests" (d'Haenens, 2005: 425). Om het nationaliseringsframe te meten, stelden we een schaal bestaande uit twee vragen samen: (1) Vermeldt het artikel een link tussen de EU en de eigen natie? (2) Worden er in het artikel nationale politici of personen die voornamelijk op nationaal gebied actief zijn, geciteerd of aan het woord gelaten? Elke vraag moest beantwoord worden met 'helemaal akkoord' (1), 'enigszins akkoord' (2) of 'niet akkoord' (3).

Om te onderzoeken in welke mate de vragen de onderliggende frames vertegenwoordigen, voerden we een principale componentenanalyse met varimax rotatie uit op de 17 vragen. De componentenanalyse toont ons duidelijk vijf aparte nieuwsframes: human interest, conflict, economische gevolgen, macht en nationalisering. Zoals weergegeven in Tabel 1 verklaart de componentenanalyse van de frames 66% van de totale variantie in de bestudeerde artikelen ($N = 341$). Enkel componentenladingen hoger dan .50 zijn geselecteerd voor toevoeging in de schalen.

Om de interne consistentie van de vijf schalen na te gaan, gebruikten we Cronbach's alphas. De alphawaarden zijn voldoende: human interest frame, $\alpha = .69$ (3 items); conflictframe, $\alpha = .68$ (3 items); economische gevolgenframe, $\alpha = .81$ (3 items); machtsframe, $\alpha = .81$ (3 items); en nationaliseringsframe, $\alpha = .82$ (2 items). Inter-item correlaties tussen de vijf frames variëren van $r = -.047$ tussen nationaliseringsframe en machtsframe en $r = .475$ tussen het machtsframe en conflictframe. De gemiddelde inter-itemcorrelatie bedraagt .258.

Vijf multi-itemschalen werden samengesteld door gemiddelden te nemen van de scores op de individuele items in elke component, en ze te transformeren naar een schaal gaande van .00 (frame niet aanwezig) tot 1.00 (frame aanwezig).

TABEL 1. **Varimax Geroteerde Componentenanalyse van Krantenartikels (N = 341).**

Framing items	Human interest	Conflict	Economische Gevolgen	Macht	Nationaal
Human interest					
1. Verschaft het bericht een menselijk voorbeeld of 'menselijk gezicht' over het onderwerp?	.817	-.057	.061	.142	.055
2. Hanteert het bericht adjectieven of persoonlijke karakter-schetsen die gevoelens van verontwaardiging, empathie/zorgzaamheid, sympathie of medeleven weergeven?	.771	.180	.057	-.027	-.032
3. Benadrukt het bericht hoe individuen en groepen worden geraakt door het probleem/onderwerp?	.664	.411	.090	.107	.035
4. Gaat het bericht in op het privé of persoonlijk leven van de actoren?	.415	-.329	.028	.211	.194
5. Bevat het bericht visuele informatie die gevoelens van verontwaardiging, empathie/zorgzaamheid, sympathie of medeleven kunnen doen oproepen?	.215	-.025	.086	.423	-.039
Conflict					
1. Geeft het bericht onenigheid weer tussen partijen/individuen/groepen/landen?	.098	.606	.391	.285	.263
2. Benaderen een partij/individu/groep/land elkaar?	.150	.807	.145	.068	.073
3. Verwijst het bericht naar twee zijden of meer dan twee zijden van een probleem of onderwerp?	.031	.590	.161	.243	-.116
4. Verwijst het bericht naar winnaars en verliezers?	.098	.370	.670	.183	.183
Economische gevolgen					
1. Wordt er gerefereerd aan financieel verlies of winst nu of in de toekomst?	.044	.165	.845	.125	.084
2. Wordt er melding gemaakt van kosten/uitgaven?	.073	.133	.745	.235	.239
3. Wordt er verwezen naar de economische gevolgen van het al dan niet voortzetten van een richting of actie?	.061	.034	.847	.112	.007
Macht					
1. Vermeldt het artikel de relatie van één of meer EU-lidstaten met één of meer staten (EU of andere)?	.009	.131	.202	.761	-.369
2. Vermeldt het artikel de macht van een staat binnen de EU met betrekking tot het besluitvormingsproces?	.025	.234	.201	.869	-.020
3. Vermeldt het artikel onderlinge macht?	.080	.358	.189	.687	.346
Nationalisering					
1. Vermeldt het artikel een link tussen de EU en de eigen natie?	-.013	-.013	.225	-.023	.852
2. Worden er in het artikel nationale politici of personen die voornamelijk op nationaal gebied actief zijn geciteerd of aan het woord gelaten?	.107	.060	.116	-.116	.881

4. Resultaten

4.1. *Kenmerken van vorm en inhoud*

Tussen 1 juni en 31 december 2007 verschenen in de vier kwaliteitskranten 341 artikels. *Le Monde* publiceerde de meeste artikelen ($n = 107$), gevolgd door *De Volkskrant* ($n = 93$), *De Standaard* ($n = 71$) en *Le Soir* ($n = 70$). De berichtgeving concentreerde zich rond drie belangrijke momenten in het debat over het Verdrag van Lissabon. Op 21 en 22 juni steeg het aantal artikelen een eerste maal significant toen de Europese leiders op de Europese top beslisten om een Intergouvernementele Conferentie samen te roepen voor de heronderhandeling van Het Verdrag tot Vaststelling van een Grondwet voor Europa. Dit resulteerde in 117 artikels (34%) gepubliceerd tussen 15 en 27 juni 2007. De Europese top van 18 en 19 oktober zorgde voor een tweede piek met 36 artikels (11%) binnen een periode van drie dagen (18, 19 en 20 oktober). De berichtgeving over de ondertekening van het Verdrag van Lissabon op 13 december ten slotte, resulteerde in 23 artikels (7%) tussen 13 en 19 december. Deze resultaten bevestigen eerder onderzoek over de concentratie van EU-berichtgeving rond topevenementen.

Van de 341 artikelen zijn er 215 artikelen (63%) lang (meer dan 400 woorden) en 75% van de artikelen werden geschreven door de eigen redactie. Slechts een vierde van de artikelen maakt gebruik van een illustratie, waarvan tweederde kleurenfoto's. Wanneer we naar de plaatsing van de artikels kijken, verschenen er 212 (62%) in de buitenlandsecties van de kranten en 89 (26%) in de opinie- en analysekaternen. Een meerderheid van de artikels (57%) bestaat uit nieuwsberichten met achtergrondinformatie. Een analyse van de vier kwaliteitskranten afzonderlijk toont echter dat *De Volkskrant* verschilt van de andere dagbladen door het publiceren van meer artikels onder de opinie/analyse katernen ($n = 34$; 36,6%) dan artikels in de buitenlandsectie ($n = 31$; 33,3%). Dit kan grotendeels verklaard worden door het specifieke karakter van dit dagblad, dat proportioneel meer ruimte voorbehoudt voor opinie dan de andere kranten in onze studie. Wanneer we de toon van de berichtgeving bekijken, merken we op dat de meeste artikels ($n = 286$; 84%) neutraal zijn.

4.2. *Gebruik van nieuwsframes*

Om na te gaan of het economische gevolgenframe, conflictframe en machtsframe algemeen meer gehanteerd worden in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon dan het human interest frame en nationaliseringsframe, voerden we t-toetsen uit op de algemene gemiddelde scores van de vijf frames. Zoals kan afgeleid worden uit de onderste rij van Tabel 2, verschillen alle frames significant van elkaar ($p < .000$).³

Om vervolgens variatie te onderzoeken in het gebruik van de frames door de geselecteerde kwaliteitskranten van Frankrijk, Nederland en België, voerden we een multivariate variantieanalyse (MANOVA) uit met de framing conditie als within-story factor en de kwaliteitskrant als between-story factor, zoals weergegeven in Tabel 2. De Wilks Lambda multivariate test toont aan dat het gebruik van frames significant varieert over de verschillende kwaliteitskranten [$F(15, 920) = 10.383$; $p < .000$; $\eta^2 = .65$]. Voorts onthullen de univariate between subjects tests dat het gebruik van elk nieuwsframe, uitgezonderd het machtsframe, significant verschilt tussen de verschillende kwaliteitskranten.⁴ Om de verschillen in het gebruik van de frames tussen de kwaliteitskranten op te sporen, voerden we *post hoc* gepaarde tests met Games-Howell uit.

TABEL 2. Gemiddelde Scores van het Crossnationaal voorkomen van Vijf Frames in Vier Kwaliteitskranten.

Krant		Human interest	Conflict	Economische gevolgen	Macht	Nationaal
<i>Le Monde</i> (n = 107)	M	.16 _a	.49 _a	.89 _a	.68	.47 _a
	SD	.21	.25	.18	.31	.36
<i>De Volkskrant</i> (n = 93)	M	.29 _b	.55	.91 _a	.67	.66 _b
	SD	.26	.24	.15	.31	.39
<i>De Standaard</i> (n = 71)	M	.31 _b	.64 _b	.86	.70	.26 _c
	SD	.24	.28	.23	.36	.30
<i>Le Soir</i> (n = 70)	M	.16 _a	.46 _a	.79 _b	.67	.17 _c
	SD	.24	.27	.27	.31	.27
Totaal (N = 341)	M	.23 _v	.53 _w	.87 _x	.68 _y	.42 _z
	SD	.25	.26	.21	.32	.39

NOOT. Aanpassing voor meervoudige vergelijkingen Games-Howell

* Kolomwaarden met verschillende bijschriften (a, b, c) waren significant verschillend van elkaar ten minste op het niveau $p < .05$

** Rijwaarden met verschillende bijschriften (v, w, x, y, z) waren significant verschillend van elkaar ten minste op het niveau $p < .000$

We verwachtten (H) dat het economische gevolgenframe, het conflictframe en machtsframe meer gehanteerd zullen worden dan het human interest frame en het nationaliseringsframe. Wanneer we de gemiddelde scores van het voorkomen van de frames in de onderste rij van Tabel 2 bekijken, zien we dat het economische gevolgenframe significant meer gehanteerd werd door de vijf kranten ($M = .87$; $p < .000$) dan de andere frames. Artikels over het Verdrag van Lissabon werden dus opvallend veel geframed door financiële en economische winst of verlies toe te schrijven aan de invoering van het Verdrag van Lissabon. Het machtsframe ($M = .68$; $p < .000$), gevolgd door het conflictframe ($M = .53$; $p < .000$), zijn het tweede en derde meest gebruikte frame in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon. Dit toont aan dat er in de artikels over het Verdrag van Lissabon regelmatig verwezen werd naar

de verschillende posities die de EU-lidstaten innamen tijdens de onderhandelingsperiode in de aanloop naar de ondertekening van het Verdrag van Lissabon, en de onenigheid en oppositie die daarmee gepaard ging. Zoals verwacht kwamen het nationaliseringsframe ($M = .42$; $p < .000$) en human interest frame ($M = .23$; $p < .000$) in mindere mate aan bod in de artikels. Als het human interest frame toch naar voren kwam, was het meestal door foto's van lachende en handschuddende politici bij het krantenartikel. Onze hypothese, namelijk dat het economische gevolgenframe, conflictframe en machtsframe meer gehanteerd zouden worden in de berichtgeving van kwaliteitskranten over het Verdrag van Lissabon dan het human interest frame en het nationaliseringsframe wordt dus bevestigd. Enige nuancering toont wel dat er een opvallende discrepantie is tussen het gebruik van het economische gevolgenframe enerzijds, en het conflictframe en machtsframe anderzijds. We komen hierop terug in de conclusie- en discussiesectie.

Onze onderzoeksvraag peilde naar verschillen tussen de Franse, Nederlandse en Belgische kwaliteitskranten in het gebruik van frames in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon. Om dit na te gaan kijken we in Tabel 2 naar de kolomwaarden van de vier kwaliteitskranten. De post hoc testen tonen aan dat het economische gevolgenframe, het frame dat algemeen genomen het meest werd gehanteerd in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon, ook bij elk van de vier kranten afzonderlijk het hoogst scoort. *De Volkskrant* ($M = .91$; $p < .05$) en *Le Monde* ($M = .89$; $p < .05$) gebruikten dit frame significant meer dan *Le Soir* ($M = .79$; $p < .05$). Opvallend: het machtsframe werd door alle kranten in gelijke mate gehanteerd in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon. Er werden geen significante verschillen gevonden tussen de verschillende kranten. Na het economische gevolgenframe is dit het door alle kranten meest gehanteerde frame. Het conflictframe werd significant meer gebruikt door *De Standaard* ($M = .64$; $p < .05$) dan door *Le Monde* ($M = .49$; $p < .05$) en *Le Soir* ($M = .46$; $p < .05$), en is het derde meest gebruikte frame door de vier kranten afzonderlijk. Kijken we naar het nationaliseringsframe, dan bemerken we dat er grote significante verschillen zijn tussen de kwaliteitskranten. *De Volkskrant* gebruikte dit frame het frequentst ($M = .66$; $p < .05$), *Le Soir* het minst ($M = .17$; $p < .05$). Significante verschillen werden gevonden tussen alle kranten, behalve tussen *De Standaard* ($M = .26$) en *Le Soir* ($M = .17$). Het human interest frame, tot slot, verscheen in alle kranten het minst. *De Standaard* ($M = .31$; $p < .05$) en *De Volkskrant* ($M = .29$; $p < .05$) maakten er significant meer gebruik van dan *Le Monde* ($M = .16$; $p < .05$) en *Le Soir* ($M = .16$; $p < .05$).

Le Monde komt in deze resultaten naar voren als een krant die in haar berichtgeving over het Verdrag van Lissabon vooral het economische gevolgenframe gebruikt, en dus nadruk legt op financiële en economische gevolgen die het Verdrag van Lissabon met zich meebrengt. Daarnaast is ook het machtsframe in grote mate terug te vinden in de berichtgeving, zoals eveneens het geval bij de drie andere kranten. Onderlinge relaties tussen lidstaten, machtsverdeling (bijvoorbeeld zetelverdeling

in de Commissie) waren nadrukkelijk aanwezig in de rapportering van *Le Monde*. Het nationaliseringsframe en conflictframe komen in gelijke, beperkte mate aan bod, en het human interest frame is vrijwel afwezig in de berichtgeving van *Le Monde*. De Nederlandse kwaliteitskrant *De Volkskrant* verschilt van *Le Monde* door het frequent gebruik van het nationaliseringsframe, dat bijna evenveel gebruikt werd als het machtsframe. Ook het conflictframe komt nadrukkelijker naar voren in de berichtgeving dan het geval bij *Le Monde*. *De Volkskrant* legt in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon dus vooral de klemtoon op de eigen natie en relaties en machtsverdelingen van lidstaten, in plaats van een supranationale invalshoek te hanteren, zoals meer het geval is bij *Le Monde*. De twee Belgische kranten, *Le Soir* en *De Standaard*, vertonen een gelijk gebruik van nationaliseringsframe dat significant minder is dan bij *Le Monde* en *De Volkskrant*. *De Standaard* verschilt echter wel significant van *Le Soir* en *Le Monde* in het gebruik van het conflictframe en human interest frame, twee frames die ofwel door het schetsen van conflicten, ofwel het gebruiken van een emotionele/persoonlijke invalshoek vaak gebruikt worden om de aandacht van de lezer te trekken. Voor beide frames heeft *De Standaard* de hoogste waarde in vergelijking met de andere drie kranten. De twee Belgische kranten vertonen dus duidelijke verschillen in de frames die ze hanteren in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon. *De Standaard* vertoont hierin meer gelijkenissen met *De Volkskrant*, *Le Soir* neigt meer naar *Le Monde*. Implicaties van en verklaringen voor bovenstaande resultaten worden besproken in de conclusie- en discussiesectie.

Ondanks de gevonden significante verschillen tussen de vier kwaliteitskranten, vertonen ze algemeen een min of meer gelijkaardig patroon in het gebruik van de vijf nieuwsframes. Het economische gevolgenframe was in alle onderzochte kwaliteitskranten het meest gehanteerde nieuwsframe, gevolgd door het machtsframe, het conflictframe, het nationaliseringsframe en het human interest frame. Enkel *De Volkskrant* wijkt licht van dit patroon af, doordat het nationaliseringsframe bijna even frequent gehanteerd werd als het machtsframe in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon.

5. Conclusie en discussie

In deze studie wilden we enerzijds nagaan in welke mate de vijf nieuwsframes terugkomen in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon, anderzijds wilden we crossnationale verschillen in de adoptie van nieuwsframes door vier verschillende kwaliteitskranten uit drie Europese lidstaten analyseren: *Le Monde* (Frankrijk), *De Volkskrant* (Nederland), *De Standaard* (Vlaanderen) en *Le Soir* (Wallonië). Hier toe formuleerden we een hypothese en onderzoeksvraag. Ten eerste verwachtten

we, naar analogie met voorgaand onderzoek, dat het economische gevolgenframe, conflictframe en machtsframe meer zouden voorkomen in de berichtgeving van kwaliteitskranten over het Verdrag van Lissabon dan het human interest frame en het nationaliseringsframe. Ten tweede vroegen we ons af in welke mate er verschillen in framing terug zouden te vinden zijn in de berichtgeving van de Franse, Nederlandse en Belgische kwaliteitskranten zonder hiervoor specifieke hypothesen te kunnen formuleren, gelet op het explorerend karakter van deze studie. De componentenanalyse van de geselecteerde vijf frames, die voor het eerst in deze combinatie samen onderzocht worden in nieuwsberichtgeving, had een hoge verklarende variantie van 66% (N = 341).

Voorafgaande analyse van vorm- en inhoudskenmerken verduidelijkte dat *Le Monde* beduidend meer aandacht besteedde aan de Grondwet dan de Nederlandse en Belgische kwaliteitskranten. Dit resultaat ligt in de lijn van de substantieel hogere zichtbaarheid van de Europese Parlementsverkiezingen van 2004 in de Franse media dan in andere Europese media (de Vreese et al., 2006). Een mogelijke verklaring zou gevonden kunnen worden in het handelsmerk van *Le Monde* als een kwaliteitskrant met een focus op wereldnieuws. Een kwart van de totale nieuwsberichtgeving van deze krant bestaat uit buitenlandnieuws. *De Volkskrant* verschilde van de andere kranten door een groter aantal opinie- en analysestukken over het Verdrag van Lissabon in plaats van nieuwsberichten met achtergrondinformatie, zoals het geval was bij de andere kranten.

Onze hypothese werd bevestigd: het economische gevolgenframe, conflictframe en machtsframe werden significant meer gehanteerd in artikelen over het Verdrag van Lissabon, dan het human interest frame en het nationaliseringsframe, die slechts in beperktere mate aan bod kwamen in de berichtgeving. Deze resultaten bevestigen de indicatie, op basis van diepte-interviews met EU-journalisten (Gleissner & de Vreese, 2005), van een omgekeerde tendens in het nationaliseren van EU-nieuws wanneer bericht wordt over het Verdrag van Lissabon, en bijgevolg ook de mogelijke impact die de symbolische betekenis van eenheid, die achter het Verdrag van Lissabon schuilgaat, zou kunnen hebben op de manier waarop hierover bericht wordt. In tegenstelling tot bevindingen uit voorgaand onderzoek, kwam het conflictframe minder vaak naar voren in de berichtgeving over het Verdrag. Dit is verrassend, gezien het een van de meest voorkomende frames is in politiek en economisch nieuws, voornamelijk in serieuze media outlets, en een van de meest dominante nieuwsselectiecriteria (Galtung & Ruge, 1965). De symbolische betekenis van het Verdrag van Lissabon zou ook hier een verklaring kunnen zijn voor de matige hantering van het conflictframe. Het economische gevolgenframe, dat vooral naar voren komt in relatie tot financiële en economische onderwerpen (zoals bijvoorbeeld de invoering van de euro), was in de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon met voorsprong het meest gehanteerde frame. Deze bevinding versterkt enerzijds het generisch karakter van het frame, doordat het ook prominent gebruikt

wordt in niet-financieel en niet-economisch nieuws. Anderzijds geeft het aan dat de berichtgeving over het Verdrag van Lissabon meer focuste op inhoudelijke elementen van het Verdrag zelf dan het geval is bij meer aandachttrekkende frames zoals het human interest frame, conflictframe en nationaliseringsframe.

Het tweede luik van het onderzoek, dat verkennend verschillen in framing analyseerde tussen de kranten van de onderscheiden landen, leidde tot enkele opvallende resultaten. Zo vertoonden *Le Monde* en *Le Soir* enerzijds, en *De Standaard* en *De Volkskrant* anderzijds op bepaalde punten opvallende gelijkenissen. *Le Monde* en *Le Soir* kenmerkten zich beide door een minieme hantering van het human interest frame en conflictframe, in tegenstelling tot *De Standaard* en *De Volkskrant*. Deze laatste twee kranten maakten dus meer gebruik van aandachttrekkende elementen zoals emoties in de berichtgeving, personalisering, en het uitlichten van conflicten tussen lidstaten en politici. Daarnaast vertoonden *Le Soir* en *De Standaard* een beperkt gebruik van het nationaliseringsframe, in tegenstelling tot *De Volkskrant* die dit frame opvallend veel toepaste in haar berichtgeving over het Verdrag van Lissabon. Dit kan deels verklaard worden door het feit dat de verwerping van Het Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa (de voorloper van het Verdrag van Lissabon) in het Nederlandse referendum in 2005, nog steeds voor discussies zorgde in Nederland tijdens de debatten over de heronderhandeling van het Verdrag. Dit was minder het geval in België en Frankrijk.

Onze resultaten tonen dat, hoewel er significante verschillen gevonden werden in de hoeveelheid framing tussen de kranten onderling, ze algemeen een vrijwel identiek patroon volgden in de adoptie van de nieuwsframes. Het economische gevolgenframe werd door alle kranten afzonderlijk het meest gebruikt, gevolgd door het machtsframe, conflictframe, nationaliseringsframe, en tot slot human interest frame. Dit illustreert dat de betekenis achter het Verdrag van Lissabon als een symbool van supranationale eenheid niet alleen kan geleid hebben tot een verschuiving naar een meer eengemaakte portrettering van de EU in het nieuws *binnen één* krant, maar ook *tussen* de bestudeerde kwaliteitskranten.

Gezien we voor de crossnationale analyse gebruikmaakten van slechts één kwaliteitskrant per land (en twee voor België), is voorzichtigheid geboden in het interpreteren en generaliseren van de resultaten. Of onze bevindingen zich doortrekken in andere kwaliteitskranten kan onderwerp uitmaken van verder onderzoek. Vervolgonderzoek zou zich daarnaast kunnen richten op sensationele media en nagaan in welke mate de frames in die media aan bod komen. Zoals Semetko en Valkenburg (2000) aantoonde, is het voorkomen van frames in het nieuws immers grotendeels afhankelijk van de sensationele of serieuze aard van een medium. Het feit dat ons onderzoek zich uitsluitend toespitste op vooraanstaande kwaliteitskranten zal dus wellicht in belangrijke mate een invloed uitgeoefend hebben op het meer of minder voorkomen van bepaalde frames. De politiek-ideologische strekking van een krant kan ook een klemtoon leggen op de frames die gehanteerd worden; een verklarende factor die in

onze studie onderbelicht is gebleven. Tot slot is het nationaliseringsframe dat we in dit onderzoek hebben belicht een eerste stap in de constructie van een meetschaal. Verdere verfijning en toetsing van dit meetinstrument is dan ook aangewezen. De resultaten van deze crossnationale studie leveren bewijs voor de mogelijke ontwikkeling van een Europese publieke sfeer. Gedurende eenzelfde periode vonden wij in de geselecteerde kwaliteitskranten *Le Monde*, *De Volkskrant*, *Le Soir* en *De Standaard* een gelijkaardig gebruik van frames terug in de berichtgeving over eenzelfde onderwerp: het Verdrag van Lissabon. Berichtgeving over eenzelfde onderwerp, binnen een gelijkaardig tijds kader en gebruikmakend van dezelfde frames wordt als basisvoorwaarde beschouwd voor de ontwikkeling van een Europese publieke sfeer (Brüggeman, 2005). Het belang van deze bevindingen ligt in de betekenis die een Europese publieke sfeer kan hebben in het functioneren en verder evolueren van de Europese Unie. De massamedia die als pijlers van de publieke sfeer de link vormen tussen burger en EU blijken immers een invloedrijke rol te spelen in de kennisverwerving en opinievorming over de EU enerzijds, en de politieke participatie in de EU anderzijds. Het crossnationaal terugkeren van dezelfde frames in onze studie illustreert dat het mogelijk is een aanzet te geven tot een supranationale publieke sfeer die, door het divers gebruik van frames, ook kan voorzien in een pluriforme berichtgeving noodzakelijk voor het vormen van een gebalanceerde en pluriforme opinie over EU-topics.

Noten

1. De Flash Eurobarometer survey werd gevoerd van 13 tot 15 juni 2008, op vraag van de Vertegenwoordiging van de Europese Commissie in Ierland. 2000 respondenten, random geselecteerd, van 18 jaar en ouder, werden telefonisch geïnterviewd.
2. Selectie van de kwaliteitskranten gebeurde op basis van hun prominentie als kwaliteitskrant, een hoge verspreidingsgraad, en frequente berichtgeving over EU-topics. Van de vier kranten is *Le Monde* algemeen het meest gekend. Met een gemiddelde verspreiding van 340.131, is het één van Frankrijks belangrijkste kranten (OJD, 2009). Deze liberale, centrumlinkse kwaliteitskrant staat gekend om haar internationale kijk en diepgaande politieke en economische analyses. Met de focus op wereldnieuws wordt 25% van de totale nieuwsberichtgeving besteed aan buitenlands nieuws. *De Volkskrant* is met een oplage van 263.845 exemplaren de grootste Nederlandse kwaliteitskrant (Cebuco, 2009). Deze progressieve, linkse krant wordt gewaardeerd voor de eigenzinnige nieuwskeuze en originele invalshoeken. De twee Belgische kwaliteitskranten hebben een gelijkaardige verspreiding: 90.535 (*Le Soir*) en 95.940 (*De Standaard*) exemplaren (CIM, 2009). Beide kranten hebben geen uitgesproken politieke voorkeur. *Le Soir* en *De*

Standaard zijn de belangrijkste kwaliteitskranten in respectievelijk Wallonië en Vlaanderen.

3. Conflictframe – human interest frame ($t = 18.677$, $df = 340$, $p < .000$), conflictframe – machtsframe ($t = 9.145$, $df = 340$, $p < .000$), conflictframe – economische gevolgenframe ($t = 24.502$, $df = 340$, $p < .000$), conflictframe – nationaliseringsframe ($t = -4.656$, $df = 340$, $p < .000$), human interest frame – machtsframe ($t = 23.789$, $df = 340$, $p < .000$), human interest frame – economische gevolgenframe ($t = 41.019$, $df = 340$, $p < .000$), human interest frame – nationaliseringsframe ($t = 8.145$, $df = 340$, $p < .000$), machtsframe – economische gevolgenframe ($t = 11.668$, $df = 340$, $p < .000$), machtsframe – nationaliseringsframe ($t = -9.362$, $df = 340$, $p < .000$), economische gevolgenframe – nationaliseringsframe ($t = -21.582$, $df = 340$, $p < .000$).
4. Machtsframe ($F = .134$; $df = 3$, 337; $p < .940$), economische gevolgenframe ($F = 5.710$, $df = 3$, 337; $p < .001$), conflictframe ($F = 7.213$, $df = 3$, 337; $p < .000$), nationaliseringsframe ($F = 34.747$, $df = 3$, 337; $p < .000$), human interest frame ($F = 10.281$, $df = 3$, 337; $p < .000$).

Bibliografie

- Baetens, M. & Bursens, P. (2005). Mass Media Coverage and the Reduction of the Legitimacy Deficit in the EU. The Belgian Case. Geconsulteerd op 31 januari 2006 via <http://webhost.ua.ac.be/psw/pswpapers/PSWpaper%202005-04%20baetens-bursens.pdf>.
- Brüggemann, M. (2005). How the EU Constructs the European Public Sphere. Seven Strategies on Information Policy. *Javnost-The Public*, 12 (2), 57-74.
- Cebuco (2009). Oplagen Dagbladen. Geconsulteerd op 23 mei 2009 via <http://www.cebuco.nl>.
- Centrum voor Informatie over de Media (2009). Echtverklaring Pers. Geconsulteerd op 23 mei 2009 via <http://www.cim.be>.
- Curran, J. (1991). Rethinking the Media as a Public Sphere. In, P. Dahlgren & C. Sparks (Eds.), *Communication and Citizenship. Journalism and The Public Sphere* (pp. 27-57). London: Routledge.
- De Vreese, C.H. (2003). *Framing Europe: Television News and European Integration*. Amsterdam: Aksant.
- De Vreese, C.H., Banducci, S.A., Semetko, H.A. & Boomgaarden, H.G. (2006). The News Coverage of the 2004 European Parliamentary Election Campaign in 25 Countries. *European Union Politics*, 7 (4), 477-504.
- De Vreese, C.H. & Boomgaarden, G.H. (2006a). Media Effects on Public Opinion About the Enlargement of the European Union. *JCMS*, 44 (2), 419-36.

HET VERDRAG VAN LISSABON IN HET NIEUWS

- De Vreese, C.H. & Boomgaarden, G.H (2006b). News, Political Knowledge and Participation: The Differential Effects of News Media Exposure on Political Knowledge and Participation. *Acta Politica*, 41, 317-341.
- De Vreese, C.H., Peter, J. & Semetko, H.A. (2001). Framing Politics at the Launch of the Euro: A Cross-National Comparative Study of Frames in the News. *Political Communication*, 18, 107-122.
- D'Haenens, L. (2005). Euro-Vision: The Portrayal of Europe in the Quality Press. *Gazette: The International Journal for Communication Studies*, 67 (5), 419-440.
- Drieskens, E. & Fiers, S. (2005). Nieuws in de Europese Unie, de Europese Unie in het Nieuws?, In M. Hooghe, K. De Swert & S. Walgrave (Eds.) *Nieuws op televisie: Televisiejournals als venster op de wereld* (pp. 139-157). Leuven: Acco.
- Entman, R. (1993). Framing: Towards Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 41 (4), 51-58.
- European Commission (2008). *Flash Eurobarometer 245: Post-Referendum Survey in Ireland: Analytic Report*. Brussels: Directorate-General Communication.
- European Commission (2007). *Standard Eurobarometer 67: Public Opinion in the European Union*. Brussels: Directorate-General Communication.
- European Commission (2006). *The European Citizens and the Future of Europe: Qualitative Study*. Brussels: Directorate-General Communication.
- European Council (2001). Presidency Conclusions: European Council Meeting in Laeken 14 and 15 December 2001. SN 300/1/01 REV 1, Brussels, 14 December 2001.
- Galtung, J. & Ruge, M.H. (1965). The Structure of Foreign News. The Presentation of Congo, Cuba and Cyprus in Four Norwegian Newspapers. *Journal of Peace Research*, 2 (1), 65-91.
- Gleissner, M. & de Vreese, C.H. (2005). News about the EU Constitution: Journalistic Challenges and Media Portrayal of the European Union Constitution. *Journalism*, 6 (2), 221-242.
- Kinder, D.R. (2007). Curmudgeonly Advice. *Journal of Communication*, 57 (1), 155-162.
- Kleinstüber, H.J. (2001). Habermas and the Public Sphere: From a German to a European Perspective. *Javnost-The Public*, 8 (1), 95-108.
- Meyer, C.O. (1999). Political Legitimacy and the Invisibility of Politics: Exploring the European Union's Communication Deficit. *Journal of Common Market Studies*, 37 (4), 617-639.
- Meyer, C.O. (2005). The Europeanization of Media Discourse: A Study of Quality Press Coverage of Economic Policy Co-ordination since Amsterdam. *Journal of Cultural Media Studies*, 43 (1), 121-148.
- Office de Justification de la Diffusion (2009). *Quotidiens Nationaux*. Geconsulteerd op 23 mei 2009 via <http://www.ojd.com>.
- Peter, J., Lauf, E. & Semetko, H.A. (2004). Television Coverage of the 1999 European Parliamentary Elections. *Political Communication*, 21 (4), 415-433.

- Peter, J., Semetko, H.A. & de Vreese, C.H. (2003). EU Politics on Television News. A Cross-National Comparative Study. *European Union Politics*, 4 (3), 205-327.
- Risse, T. & Steeg, Van de M.(2003) An Emerging Public Sphere? Empirical Evidence and Theoretical Clarifications. Geconsulteerd op 31 januari 2006 via http://web.fu-berlin.de/atasp/texte/030624_europeanpublicsphere.pdf.
- Schlesinger, P. (1999). Changing Spaces of Political Communication: The Case of the European Union. *Political Communication*, 16,(3), 263-279.
- Semetko, H.A., de Vreese, C.H. & Peter, J. (2000). Europeanised Politics – Europeanised Media? European Integration and Political Communication. *West European Politics*, 23 (8), 121-141.
- Semetko, H.A. & Valkenburg, P. (2000). Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News. *Journal of Communication*, 50 (2), 93-109.
- Trenz, H. (2004). Media Coverage on European Governance: Exploring the European Public Sphere in National Quality Newspapers. *European Journal of Communication*, 19 (3), 291-319.
- Valkenburg, P.M., Semetko, H.A. & de Vreese, C.H. (1999). The Effects of News Frames on Readers' Thoughts and Recall. *Communication Research*, 26 (5), 550-569.
- Van der Schoot, A.J. (2002). *Europe's Identity: A Research Project on the Portrayal of European Identity in Television News and Current Affairs Programs in the Netherlands, Germany, France and Great Britain*. Master's degree thesis, University of Nijmegen.
- Ward, D. (2001). The Democratic Deficit and European Union Communication Policy. An Evaluation of the Commission's Approach to Broadcasting. *Javnost-The Public*, 8 (1),75-94.
- Ward, D. (2004) *The European Union Democratic Deficit and the Public Sphere. An Evaluation of EU Media Policy*. Amsterdam: IOS Press.
- Wimmer, J.(2005). Counter-Public Spheres and the Revival of the European Public Sphere. *Javnost-The Public*, 12 (2), 93-110.